

Леся Лисенко

ПУБЛІЦИСТИКА ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА: ПОШУК «ІСТИНИ» У СТВЕРДЖЕННІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

Євгена Сверстюка сьогодні називають патріархом української публіцистики. Ключовими в його доробку виступають роздуми про долю і місце нації та її культури в координатах світового хронотопу. Філософсько-релігійна та морально-етична домінанти проблематики творчості митця мають глибинний етнічний ґрунт, у якому коріняться закони макрокосмічного світотворення. Сконцентрованою ідеєю, крізь призму котрої формується телеологія публіцистичного дискурсу Євгена Сверстюка й загалом модус його світопізнання, є *істина*. Значущість авторського гострого слова, довіра й заглиблення реципієнта в підтекст письменницької тканини зумовлюють народження нових смислів давно відомих понять, метафоризацію традиційних значень. Таким чином, концепт *істина* на сторінках творів публіциста-дисидента збагачується новими семантичними модифікаціями, які спонукають до пошуків сьогочасних інтерпретацій попередніх сутностей. Ця номінація займає виняткове місце в парадигмі «національного» мислення українця, в системі його ментальних оцінок. Й. Лось визначає публіцистику як словесну сферу моделювання свідомості, «вияв незгасної активності, динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площину вияву інтересів та вартостей людей, соціальних груп і націй, втілення їх культурної ідентичності» [4, с. 24]. У таких координатах творчої діяльності Євгена Сверстюка постійне акцентування монолітності поняття *істина*, а відповідно й розширення його значеннєвого поля або заглиблення в прадавню сутність викристалізовує новий модус формування громадянського суспільства на засадах християнської ідеології в координатах «національно офарбленої» ноосфери.

Концепт *істина* має особливу фундаментальну значеннєвість, оскільки побутує в різних сферах наукового універсуму, зокрема цією лексемою послуговуються у філософії, культурології, теології, праві, логіці. Вихідним положенням є трактування *істини* як достовірного знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей. Її ґрунтовними характеристиками є діалектична взаємодія абсолютності й відносності, об'єктивності та суб'єктивно-практичної бази. Порушення цієї атрибутивної єдності, спроба надання пріоритету одній з ознак веде до заперечення *істини*, її нівеляції, перетворення на протилежність-заблудження (оману). Але перевагу в системі ознак істини має її «процесуальність», розвиток, що спростовує твердження «істина як результат»: «Істина – універсалія культури суб'єкт-об'єктного ряду, змістом якої є оцінювальна характеристика знання в контексті його співвідношення з предметною сферою, з одного боку, і зі сферою процесуального мислення – з другого» [5, с. 278].

На когнітивній карті світу концепт *істина* посідає одне з чільних місць, є важливою одиницею універсуму, оскільки існує в різних площинах інформаційного простору, зокрема в культурному дискурсі як лінгвокультурна універсалія, міфологема, ідеологема. Він належить до таких ціннісно навантажених значеннєвих утворень, які становлять концептуальну модель національної картини світу.

Складний поступальний шлях філософської науки в напрямку пошуків достовірної атрибутивності феномена *істина* зумовив активний процес смислових модифікацій цього концепту, що побутує в різних сферах лінгвальної соціоекзистенції. Так, первинне значеннєве поле істини («1) Те, що відповідає дійсності. 2) Моральний ідеал, справедливість. 3) Достовірне знання, що правильно відображає реаль-

ну дійсність у свідомості людей. 4) Положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом. 5) У мовах програмування – одне з двох значень, які можуть приймати логічні змінні» [3, с. 246]) розширюється новими емоційно офарбленими метафоричними образами (Бог, відповідь перед Богом, висота, відвертість, чистота, гіркота, біль, глибина, недоступність, душа), що закріплюються в мовній культурі соціуму.

Національно-індивідуалістична «антикризова концепція» Євгена Сверстюка включає ряд положень, наскрізним чинником яких є пошук та утвердження справжності загальнолюдських цінностей, моральних орієнтирів національної свідомості – *істини*, яка в доробку митця має глибоку семантичну консистенцію. У всіх його працях ця номінація є незаперечною ідейною домінантою, не заважаючи на відмінність проблематики (літературно-критична, політична, релігійна тощо), на мотивний діапазон його публіцистичного дискурсу.

Однією з найхарактерніших «ознак» творчості Євгена Сверстюка є повсякчасне акцентування феномена *Дух* як своєрідної екзистенції, що наділяє індивіда непереможним прагненням подолати недосконалість об'єктивної реальності шляхом самозаглиблення, пізнання основ своєї сутності, звернення до коріння свого національного мікрокосму. Витоки ідентифікації «всесворюючого і всезапіднюючого» *Духа* знаходимо у філософії М. Бердяєва (праця «Дух и реальность. Основы богочеловеческой духовности»). Мислитель характеризує *дух* як критерій і закономірність реалізації людської сутності. Бердяєв наділяє цей феномен «матеріальною екзистенцією», визначаючи його чинниками розум і свободу [5]. Дуальний концептуальний зв'язок «Дух–Істина» репрезентує новий метафоричний смисл досліджуваного поняття, а саме «*трансцендентність*». У цій семантиці істина як домінуюча ідеологема творчості Є. Сверстюка покликана відновити рівновагу земного й «потойбічного» буття шляхом утвердження загальнолюдських цінностей Добра і Краси. Ці дві категорії (Добро і Краса) з'ясовуються як єдиноможливі модуси осягнення *Істини*, а відповідно і канонізації провідних законів християнської моралі, яка є визначальною в ідейно-художній та світоглядній системах митця-дисидента: «Збентежена душа шукає... «Духа Істини, що Його світ прийняти не може, бо не бачить Його та не знає Його» (Йоан, XIV, 1). Тарас Шевченко поставив ці слова епіграфом до своєї комедії «Сон». Їх можна поставити епіграфом до людської трагікомедії. А все ж таки на тлі ночі спалахують блискавки радісної зустрічі людей з Духом Істини. Хоч би як трагіч-

но не складалась доля тих обранців Духа – вони в собі несуть сенс життя і його надію» [6, с. 154].

Істина є фундаментальним поняттям для всіх сфер знань, але Євген Сверстюк бере за основу своєї «концептуально значеннєвої» лінгвальної творчості біблійний архетип, що зумовлюється авторською світоглядною позицією. Таким чином, у цьому понятті концентруються закони, які правлять природним середовищем, і норми, котрі регулюють поведінку людини. *Істина* і *Бог* стають центральними смисловими відношеннями в публіцистичному дискурсі митця-дисидента. У такому когнітивному контексті визначаються дві пріоритетні семантичні площини: перша – нівелювання межі та відповідна взаємозаміна понять (*істина*–*Абсолют*); друга – культивування *істини* як шляху до пізнання Бога: «Великі християнські цінності – Істина, Добро, Краса – були вистраждані й осягнені на висхідному шляху служіння Богові, у любові до Бога і напруженому відчутті Страху Божого. В основі їх лежить той безкорисливий ідеалізм, який стає потребою високої душі, спрямованою до Бога... Краса є шлях і Добро є шлях до Істини, до Бога» [6, с. 151].

В основі християнського вірування – доктрина про цілісність світу, яка заперечує егоїстичні поривання «без-Духого» актанта сучасного суспільствотворення до миттєвих реалізацій корисливих «псевдоістин»: «Наша християнська доктрина страшенно втратила свою привабливість, головню тому, що люди перестали її розуміти. Так один з найважливіших видів інстинктові діяльності нашої свідомості втратив мету. Оскільки ці погляди стосуються світу як єдиного цілого, вони формують і цілісність особи... Люди більше не відчувають своєї закоріненості в минулому, сенс їхнього життя залишається нерозкритим, тому що раціональні, біологічні цілі неспроможні виразити ірраціональну цілісність людського існування. Життя втрачає сенс» [6, с. 156]. Шлях до укорінення ідеалів християнської цивілізації лежить лише через людську глибоку віру, «діяльність» Слова, почуття духовної спорідненості, єдності і солідарності. Усе це, за Є. Сверстюком, конструює парадигму утвердження «*вічних істин*», заснованих на екзистенційно-релігійних канонах: «Важко уявити собі сенс об'єднання на ґрунті бідності чи клясової незалежності. Люди різних країн можуть об'єднуватися задля вселюдських ідеалів, що живлять добрі зерна. Об'єднують абсолюту – високі, вічні, недосяжні, як зорі. А об'єднує слово Христа, якщо досить високо піднятися до нього. І тут безліч прикладів, коли високий ідеалізм братає людей – через океани, кордони, соціальні бар'єри. Бо всі ці бар'єри, як і тлінні скарби землі, – блякнуть у світлі

ідеалів Істини, Любови, Добра, Краси» [6, с. 141]. У концептуальній основі Сверстюкової *істини* – модус кристалізації справжності людської екзистенції, єдиної в її індивідуалістичній різномірності. Ця культурогема має космополітичний зміст з акцентуацією на етнічній диференціації, яка ґрунтується на «вірувальних» базисах національної окремішності.

Істина – це закон становлення людини (особи), яка є центроорганізувальною силою світотворення. Відповідно деформація або нівелювання цього «канону» веде до руйнування усталених форм розвитку суспільства: «Брехня культивувалась, поглиблювалась, узвичаювалась, легалізувалась. Особа ставала безсилою перед слизькою зміною істини, що заповзала в усі щілини. Істина в усі віки була чимось найвищим... Брехня – завжди сповзання, і нижньої межі нема над безоднею... Брехня переросла в байдужість, байдужість – у бездушність» [6, с. 150]. Тут *брехня* виступає не стільки запереченням *істини*, її антонімічною номінацією, а скоріше як замітник *істини*, її ідеологічна модифікація, хоч ці ідеогемі співіснують в координатах одного соціохронотопу, а їхня функціональність каталізується історичними, політичними, особистісно-психологічними чинниками.

Особливим смисловим навантаженням характеризується в публіцистичному дискурсі Сверстюка біном «людина–істина». У цій корелятивній парі перший складник визначає об'єктивацію останнього: «Особа – це вицвіт історії. Немає в культурі вищої мети, як вироблення особи. Немає більшої місії державних установ, як забезпечити появу особи. Особа несе в собі дух – відбиток Духа. В реальному житті особа різною мірою світить. Німб – це далеко не абстрактний символ <...>. Відступившись від Бога і від Істини, кожен морально уражений чоловік, проте, хоче, щоб їх зберегли особисто для нього, щоб з ним були по-божому, по совісті, чесно» [6, с. 104]. Істина таким чином здобуває особливу індивідуалістичну значеннєву окрасу, яка коріниться глибоко в підсвідомості індивіда, стає «первнем» генетичної пам'яті. Кожен у глибині історії своєї нації, у її звичайній парадигмі, вірувальній догматиці знаходить стрижень, кістяк становлення себе як Людини, шлях до єднання з Абсолютом, чинник витворення космополітичного «альянсу» з іншими індивідами, бо тоді, «коли чоловік тихо говорив до Бога, за вчорашні цінності – вважалося неправильним (обстоює «неправильну ідею»). Замість виробленого тисячолітньою культурою, вистражданого чуття істини, з'явилося емоційне, таке собі масове клясове чуття» [6, с.108].

У координатах суспільства кристалізується субкультура, яка повинна актуалізувати на-

гальність вирішення іманентно національних та вселюдських проблем. У цьому контексті *істина* здобуває значення *елітарності*: «Істина завжди прихована. Вона дорого дається. Люди бояться її. Вона невігідна. І невідомо, що з нею робити» [6, с. 230]. Є. Сверстюк наголошує на необхідності негайної реорганізації «інтелегентних сил» українського суспільства, оскільки лише за умови повернення до християнських традицій, їх активної діяльної позиції ургентна домінанта концепту-максимуму *істина* буде реалізована і спрямована на утвердження моральності інтелекту, здорового глузду, утилізації етнічної індиферентності: «Потреба в живій Істині ще не визріла, і звичка не додумувати до кінця ще залишилася <...>. А в многоглаголанії – нема істини <...>. Інтелегенція забула свою головну дорогу – дорогу шукання істини свого часу. Істини свого народу, своєї традиції, самопізнання і самоствердження на висхідній дорозі, що веде на гору – чи Синай, чи Голготу, чи Сізіфову гору» [6, с. 105].

У контексті ситуативних концептуальних відношень між поняттями *істина* та *інтелегенція* в російській філософській традиції з'являється смислове протиставлення «*істина–правда*». Зокрема, М. Бердяєв наголошує, що смисл такої семантичної антитези визначається зусиллям акцентувати на згубності відриву від дійсності (*правди–істини*) заради ідеалу (*правди–справедливості*), без опори на істину *правда–справедливість* стає утопічною. Саме такого роду нещастя трапилось, на думку М. Бердяєва, з російською інтелегенцією: «Любов до зрівнюваної справедливості, до суспільного добра, до природного блага паралізувала любов до істини, майже знищила інтерес до істини» [2, с. 30].

У тексті Є. Сверстюка біном «*правда–істина*» має дві змістові позиції. По-перше, як правило, митець намагається уніфікувати ці дві номінації, тобто вони стають взаємозамінні: «У відповідь Заходові на його дотримання традиційного обов'язку й закону ми маємо виконати свій обов'язок: повернутися лицем до правди. Нині правда потрібна всім: попереду прірва. Нині людина ввійшла в смугу великих випробувань свободою – посеред розмитих принципів. Щораз важче дається людині гідність і справжність. Одна річ знати правду, інша річ – жити правдою. Цей подвиг повернення до правди можливий тільки на хвилі повернення до Бога. Без Бога – правда, честь і сама особа не потрібні» [6, с. 147].

По-друге, на відміну від семантичного «підсвідомого», «особистісно іманентного», «метафізичного» змісту *істини*, правда має «матеріальний», «речовинний», «життєвий» сенс:

«Правду повинні говорити всі, не лише гнані за правду – це обов'язок кожної людини. Чорнити – це бруднити біле, а нинішній процес є споконвічно відомим в історії запізнілим викриттям злочинів <...>. Правда доконечна й корисна, навіть якщо вона вимагає зберегти лише один відсоток і спалити 99 відсотків брехливих книг. Пам'ятайте, що на насіння зберігаємо основи, згідні з Законом Божим і законами людськими» [6, с. 106].

Нівелювання моральних позицій, ідеалізація принципів-бутафорій, заперечення своїх витоків, утвердження мірил псевдосвободи – усе це спричиняє до кодування в понятті *істина* в публіцистиці Сверстюка номінації *ідея* (висока, справжня, націоналістично офарблена). Саме усвідомлення її як власної мети веде до внутрішньої свободи, особистісної культури, плекання джерел народного коріння: «Ми страждали негативну істину нашого часу – те, що йшли дорогою в нікуди; те, що була дорога нігілізму, оздоблена бомбастикою гігантоманії; те, що переступ через людину веде в зону смерті <...>. Той, хто відвернувся від загальнолюдських і національних цінностей, нині може декларувати визнання їхньої пріоритетності <...>. Але ми маємо своїх мучеників, які вмерли за них, утвердивши життям дорогу вірності й офірності. І то, власне, є наша національна причетність до істини нашого часу – її треба осмислити як свою долю» [6, с. 206].

«Національна ідея» декларується публіцистом як безнастанне культивування кожним громадянином національної честі, гідності, звернення до витоків генетичної та історичної пам'яті, толерантності, християнської моралі, загальнолюдських цінностей, постійний інтелектуальний розвиток індивіда – усе це за умови особистісного вартісного усвідомлення буде спрямоване на утвердження оплоту *істини*, її значущості для розвитку громадянського суспільства.

У контексті «української ідеї» митець вносить в поняття *істина* значення абстракції *любов*: «Повертаючись лицем до Бога, людина повинна плекати в серці любов. «А ще хто рече, яко люблю Бога, а брата свого ненавидить, лож єсть», – любив нагадувати Шевченко» [6, с. 725].

Традиційне для українського культурного середовища вірування в «силу» *Слова* спонукає публіциста до виокремлення ще одного семантичного радіуса в когнітивному ядрі номінації *істина* («Слово має тяжіти до істини»). Девальвація значущості *слова* в сучасному українсько-

му соціокультурному просторі призводить до знецінення попередніх здобутків вищої інтелектуальної субкультури нації та довготривалого збереження прадавніх традицій і духової пам'яті народною «селянською» аристократією. «Красне письменство» в нашому етнічному середовищі – прокламація сутності людського буття. Відповідно, *Слово* та *Істина* як модуси творення екзистенційної «справжності» в контексті дискурсу Євгена Сверстюка подеколи стають взаємозамінними поняттями.

Прагнення узвичаїти християнську мораль, актуалізувати космополітичну єдність індивідів, повернути українця до витоків національної унікальності спонукає митця-дисидента Євгена Сверстюка до розширення семантичного поля, а значить й ідеологічну функціональність феномена *Істина*. Цей концепт в публіцистичному дискурсі автора здобуває глибоку трансцендентну значеннєву форму, яка у свою чергу покликана відновити рівновагу істинних моральних і раціональних сил для формування майбутнього «ноосферного» національного культурного середовища.

Істина в контексті гострої публіцистики Євгена Сверстюка – це концепт-максимум, у якому сублимувалися стрижневі ідейні засади творчої і громадської діяльності митця. Розглядувана номінація є ідеологічним ядром, де радикально відмежовуються визначальні світоглядні поняття як для автора, так і для реципієнтів: Бог, Абсолют, Дух, Слово, Ідея, Любов, Розум, Правда. *Істина* визначається національними пріоритетами, що зумовлює її актуальність в конкретному історичному та соціокультурному етнічно офарбленому хронотопі.

Література

1. Бердяев Н. М. Дух и реальность / Н. М. Бердяев. — Х. : АСТ-Фолио, 2003. — 679 с.
2. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда / Н. А. Бердяев // Вехи : сб. статей о русской интеллигенции. — М. : Молодая гвардия, 1991. — 462 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2004. — 1425 [1] с.
4. Лось Й. Журналістика перед новим викликом / Йосип Лось // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. — 2004. — Вип. 25. — С. 18–44.
5. Новейший философский словарь / [ред.-сост. А. А. Грицанов]. — Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. — 896 с.
6. Сверстюк Є. На святі надій : вибране / Є. Сверстюк ; упоряд.: Андрієвська В., Лиша Р. ; ред. Рибалко О. — К. : Наша віра, 1999. — 781 с.

